

Edebiyat ve Kültür Üzerine

Ahmet Uğur NALCIOĞLU (*)

Öz: Edebiyatla toplum arasındaki bağ, edebiyat biliminin sosyoloji ile birlikte çalışmasına sebebiyet vermiştir. Bu ortaklık, sosyolojinin araştırma alanlarından olan kültür üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Çünkü edebiyat, kültürü aktaran önemli bir araçtır. Bu çalışmanın amacı, kültür ile edebiyat arasındaki ilişkiyi her yönüyle ortaya koymaktır. Dilin, edebiyat ve kültür ilişkisine olan etkisini incelemek diğer bir amacımızdır. İlk bölümde edebiyat ve kültür hakkında ayrıntılı bilgiler vermek istedik. Uygulama bölümünde ise söz konusu ilişkiyi inceledik ve etkileşimlerini yorumladık.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Kültür, Dil, Etkileşim

About Literature and Culture

Abstract: The relationship between literature and culture gives rise to the fact that the study of literature collaborates with sociology. This cooperation is focused on the culture, which is one of the research areas of sociology, because literature is an important tool transferring the culture. The aim of this study is to reveal relationship between literature and culture by all sides. Also, our other aim is to examine the influence of language on the relationship between literature and culture. In the first part, detailed information about the literature and culture was given. And in the application part, we studied the related relationship and interpreted the interaction.

Key Words: Literature, culture, language, interaction

Makale Geliş Tarihi: 18.11.2015

Makale Kabul Tarihi: 11.03.2016

---

*) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü
(e posta: aunalci@atauni.edu.tr)

I. Giriş

Merkezinde ‘insan’ın yer aldığı iki kavram edebiyat ve kültürün aralarındaki bağı yadsımak mümkün değildir. Zira özlerinde aynı özellikleri taşırlar ve birbirlerini tamamlarlar. Söz konusu bu bağı ayrıntılarıyla ele almadan önce edebiyat biliminin günümüzde hangi yönde ilerlediği, daha doğrusu hangi bilimlere yakınlaştığını irdelemek istiyoruz.

20. yüzyılın son yirmi yılında edebiyat bilimiyle uğraşanlar çoğunlukla teorik çalışmalar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bunun sonucu olarak da edebiyatın kültürbilime yakınlaşmasına şahit olmaya başladık. Önce Amerika’da başlayan bu eğilim sonra Avrupa’da kendisini göstermeye başladı. Bu yakınlaşmayı ve eğilimi inceleyebilmek için bu iki kavramın üzerinde durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Edebiyat kelimesi Arapçadaki “edb” kökünden gelir. Davet anlamını taşıyan “edb” daha sonraları “edeb” olarak kullanılmaya başlanmıştır ve ‘herhangi bir yanlış düzeltmeye yarayan bilgi’ anlamı yüklenmiştir. Arapça lügatçilerin son halkası olarak bilinen Murtebe ez-Zebdi’ye göre edeb; 1) halk arasında hüküm süren en güzel ahlak, 2) insanı fenalıklardan sakındırıp iyiliğe sevk eden meleke, 3) güzel huy ve hayırlı amel anlamına gelir. İslamıktan sonra da Araplara has ilimleri içine alan bir terim olarak kullanılmıştır (Bilgegil, 1980: 1). Sevan Nişanyan, edebiyat kelimesini “dini veya bilimsel nitelikte olmayan yazın etkinliklerinin tümü” şeklinde tanımlar. Bu tanıma tarihsel gelişimi hakkında şöyle bir ekleme yapar: “Yaşam tarzına ilişkin hikâye ve gözlemlerden oluşan ve Arapçada 8.yy’dan itibaren yaygınlaşan yazın biçimi” (Nişanyan, 1978: 212). Yukarıda da belirttiğimiz gibi eski dönemlerde “davet” anlamına gelen “edb” İslamıktan bir yüzyıl önce zarıflık ve ahlakla ilgili “edeb” kelimesini doğurmuştur. Emevi devletinin yıkılmasına yakın yıllar ve Abbasilerin ilk yıllarına kadar halifeler çocuklarının yetiştirilmesi için “müeddib” seçmişlerdi. Müeddibler; şiir, tarih ve din bilgisi öğretirlerdi. Daha sonra yüzyıllar boyunca Araplar arasında iyi ahlak, dil ilimleri, din mevzuları dışında kalan geometri, aritmetik, hukuk ve tarih gibi ilimler “edeb”in içine dâhil edildiler (Bilgegil, 1980: 1).

Almancada “Literatur” şeklinde kullanılan kelime, Latince “littererae” kelimesinden gelir. Sonraları “harf bilimi” ile “okumanın ve yazmanın sanatı” gibi anlamlar yüklenmiştir. 18. yüzyılda ise “yazı sanatı” şeklinde tanımlanmış ve adlandırılmıştır (Schweikle, 1990: 47). Türkçede ise bu kelime bu anlamların hepsi ile karşımıza çıkabilir. Kâtip Çelebi “edeb” kelimesini açıklarken şu yorumu yapar: “Edeb ilmi, o ilimdir ki, söz ve yazıda hataya uğramaktan kurtulmak onunla mümkün olur (Bilgegil, 1980: 3). Bir süre sonra Namık Kemal de edebiyata hem ahlaki hem de milli bir gaye çizer ve bunu da “edebiyatsız millet dilsiz insana benzer” şeklinde bir söylemle ortaya koyar. Değişik kaynaklarda da onun edebiyat hakkındaki “akla dayanan ilim edebiyata taraftardır” ifadesi ne rastlıyoruz. Bu doğrultuda edebiyatın akla ve mantığa uygun bir içeriğin yanı sıra şekil bakımından da mükemmel olmasından yana olduğunu sürekli dile getirmiştir. Diğer yandan edebiyatı güzel sanatlara dâhil eden görüşler ortaya çıkar. Bu görüşlere öncülük

edenler ise Rezaizade Mahmut Ekrem ve Şemseddin Sami Bey'dir. Tevfik Fikret edebiyatı sanat olarak gördüğünü şu sözlerle ifade eder: "Ben edebiyatı bir sanat olarak bilirim ve bu konudaki mütalaamı bu noktadan hareketle yaparım" (Bilgegil, 1980: 14) şeklinde bir açıklamada bulunarak diğer iki yazara destek vermiştir. Yahya Kemal de edebiyat sözünün şiir ve nesir sanatını içine aldığını, yazı becerisinden başka özelliği olduğunu dile getirmiştir. İsmet Emre de edebiyatın estetik özelliklerini sıralarken ilk sıralar eserin üslubunu, kurgusunu ve anlatım gücünü koyar. Ardından da edebiyattan bahsederken onu başka çalışma alanlarından ayırmak için aranacak özelliğin sözü edilen estetik özellik olduğunu dillendirir (Emre, 2012: 93-94). Estetikten bahsediliyorsa sanattan bahsediliyor demektir.

Günümüzde artık bir sanat dalı olduğu konusunda şüphesiz ki otoriteler hemfikirler. Müzik, resim, heykel, mimarlık nasıl bir sanat dalıysa edebiyat da öyledir ve malzemesi dildir. Her yazılı eserin edebi değer taşımadığı açıktır fakat belirli bir süre yazılı olan her şeyi edebiyata dahil etme şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Almancada 'Literatur' ve 'Dichtung' gibi insanda toplumun değer yargılarını uyandıran ya da hatırlamasına vesile olan iki terim kullanılmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi 'Literatur' kelimesinin kökü Latinceye dayanır. Gürsel Aytaç, 'Literatur' için bizdeki 'yazın' sözünün uyduğunu, nitelikli yazını (Dichtung). ise edebiyat olarak adlandırmak gerektiğini dillendirmektedir (Aytaç, 2001: 26)

Edebiyatın türleri diğer bir deyişle edebiyatın ürünleri; roman, öykü, tiyatro, masal, fabl, deneme, fıkra, makale, eleştiri, sohbet, anı ve biyografi-otobiyografidir. Tüm bunların ortak adı ise edebi eserdir. Estetik bir değere sahip, sınırsız konu ve zamanda, daha somut, okuyucuyu yönlendirmeden estetik veri ve kaygılar taşıyan, içerik, biçim, üslup ve söz sanatları gibi sanatsal yapıya sahip, kimi zaman toplumsal eleştiriyi esas alan yazarın beklentisinin de yer aldığı bir üründür. Günter Waldmann'a göre yazar muhakkak bilinçli bir edebi strateji izlemelidir (Waldmann, 1977: 73). Bu strateji büyük öneme sahiptir. Zira yazar, çok vakti olan, eleştiri bilmeyen, sıkıntılarını adeta masal aleminde gideren bir okuyucu kitlesine hitap etmek ve onu yönlendirmek hiç de zor değildir. Öte yandan edebi eser okuyucusu kitle edebiyatı okuyucusu gibi değildir. Çünkü onlar bireysel, toplumsal ve evrensel meselelerle uğraşan okuyucu profilidir. Bu, kitle güdümlü edebiyata terstir. Kerim Yavuz, güdümlü edebiyatın Cumhuriyetin ilk yıllarında görüldüğünü, sistemin oturtulması için kaleme alınan eserlerin konu ve biçim bakımından güdümlü olduğunu vurgulamıştır (Yavuz, 1974: 145).

O halde edebiyatın işlevinin ne olduğunu irdelemekte yarar vardır. Edebiyatın işlevi nedir? Şiir, roman, öykü, tiyatro neyi anlatır? Bir psikoloji kitabı, psikolojik romandan daha çok bilgi sunar ama buna rağmen psikolojik roman muhtemelen psikoloji kitabından daha çok okuyucu bulur. Bu durum felsefe ile felsefi romanda, sosyoloji ile sosyolojik romanda da aynı durum söz konusudur. Neden böyle? Çünkü edebiyat anlatacağı şeyi somut olarak ortaya koyar, imgelerle çalışır, bilimsel veya felsefi kitaplarda ise soyut

olaylarla somut figürlerle ortaya koyuşundan dolayıdır ki edebiyat daha kolay okunur (Aytaç, 2001: 28). Bunun yanı sıra edebiyatın bir gücü vardır. Bunu “sözün etki gücü” diye de adlandırabiliriz. Yüzyıllardır bu konu tartışılmaktadır. Sözün etki gücü sayesinde edebiyata bir görev yüklemek, bu suretle bir yerlere varmak ve kitleleri yönlendirmek bazı yazarların çoğu kez izledikleri yoldur. Tüm bunları yaparken edebiyatın kurmacadan yararlandığını dillendirmek zorundayız. Bu konuda Ahmet Sarı’nın yaptığı şu yorum bizi destekler niteliktedir: “Edebiyattan söz edip de fiksiyondan yani kurmacadan yani kurgudan yani uydurulmuş kelimeleri ve harfleri yan yana getirme eyleminden yani yalandan bahsetmeden geçmek olmaz. Edebiyatın ‘uydurulmuş sözcüklerle gerçekleştirilen bir edim’ olduğunu söylersek pek de yanılmış olmayız.” (Sarı, 2015: 13) Kurmaca, edebiyatın en büyük dayanağıdır, destekçisidir, hazinesidir. Gürsel Aytaç kurmaca ve kurmaca gerçeklikle edebiyatın bağına şu cümlelerle açıklar: “Yazar, eserini yaşayarak ve okuyarak edindiği deneyimlerinden kotardığı bir kurmaca gerçekliğe dayandırır. Kurmaca gerçekliğin içinde hem gerçek gerçeklik hem de hayal gücü vardır; bir çeşit bileşke diyebiliriz kurmaca gerçeklik için. Yani kurmaca gerçeklikte gerçek dünyanın birebir yansıması değil, gerçek dünyanın yazar merceğinden süzülmesi vardır (Aytaç, 2001: 28).

Her ne kadar edebiyatın kurmaca ile bağına sürekli dile getirsek de felsefe, tarih gibi disiplinlerle sıkı sıkıya bağlı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Okuyucu, edebi eserler aracılığıyla dönemseller hareketler hakkındaki tarih bilgisine ulaşabilmek imkânına sahip olabilir. Yine aynı dönemseller hareketleri sosyolojik ve felsefik yaklaşım içerisinde inceleyip yorumlayabilme şansını elde edebilir. Tüm bunların yanı sıra okuyucunun ruh dünyası geliştirmede de edebiyatın önemli bir yer tuttuğu açıktır. Edebiyatın yaratıcılık olduğu herkesçe bilinen bir konudur. Fakat yazarların kendi yaşamlarından neler kattıkları sorusu hep irdelenmiştir. Bunun daha da ilerisini dile getirmek gerekirse; eserlerinin konularını doğrudan kendi yaşamlarından alan yazarlar vardır. Johann Wolfgang von Goethe, kendi eserleri üzerine yorum yaparken ‘büyük bir itirafın parçaları’ dememiş midir? Şüphesiz ki eserlerinin konularını sadece yaşadıklarından değil de düşüncelerinden yola çıkarak yazanlar da vardır. Buna verilebilecek en isabetli örnek Schiller’dir. Schiller’in yanı sıra İsviçreli yazar, oyun yazarı ve ressam olan Friedrich Dürrenmatt, eserlerinde düşüncelerinin aktarımından söz eder ve bu konuda şu yorumu yapar: “Konularımda düşüncelerim ifadesini bulur, düşüncelerimin sonucudur konularım.” (Dürrenmatt, 1995: 11)

Tüm bu açıklamaların ışığında; edebiliğin temelini kurmaca olduğunu, gerçek gerçekliğin katkısının kesinlikle var olduğu ve kurmaca gerçekliğin esas olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle; yaratıcı yazar gözlemlediklerini, yaşadıklarını, edindiği her türlü deneyimi bir potada eritmek ve bunun sonucunda eserini ortaya koymak durumundadır. Bunu erittiği pota ya da tüm yukarıda saydıklarımızı harmanladığı tepsi diye de adlandırabiliriz ama bunları aktardığı yer ise gerçeklik katıdır. İşte bunu yapabilen yazar bir sanatçıdır. Çünkü edebiyat bir sanattır. Sanat, insanın güzellik karşısında duyduğu heyecan ve hayranlığı uyandırmak için ortaya koyduğu yaratıcılıktır. Sanat, insanın varlık şartlarından biridir. İnsanın olduğu yerde sanat vardır. Sözüne, yazısına güzellik vermek

insanoğlunun yaşam felsefesidir. Edebiyat da bu güzel sanatların bir koludur. Edebiyat; sözde, yazıda, düşüncede, hayalde güzellik demektir. Edebiyat, dil ile gerçekleştirilen, malzemesi dil olan güzel sanat etkinliğidir.

Dil, edebiyatın temel taşı olduğu gibi kültürün de taşıyıcısıdır. Haliyle hem edebiyat için hem de kültür için çok önemli bir konuma sahiptir. Açık olan şudur ki; dil olmadan ne kültür olur ne de edebiyat. Bu üç öge birbirini tamamlar. Kültürcüler kültürün unsurlarını sıralarken ilk sıraya şüphesiz ki ‘dil’i koyarlar. Ziya Gökalp’e göre de kültürün temel unsuru dildir (Kaplan, 1996: 139). Kültür dil ilişkisine ilerleyen bölümlerde değineceğiz. Hem edebiyatla hem de kültürle ilişkisi olan diğer bir unsur ise ‘din’dir. Kültür ve din kavramları arasında bir bağ olduğu şüphe götürmez bir gerçektir, fakat bu kavramları aynı pota içinde değerlendirmek veya aynı şeyin değişik yönleri olarak tanımlamak oldukça yanlış bir yaklaşım olur. Zira her iki kavramın beraber kullanıldıkları zaman sahip oldukları anlam, tek başına kullanıldıkları zaman ima edebilecekleri anlama kayabilir. Birbirlerinden farklı anlamlara sahip olan din ve kültürün, birey ve grup için sadece sahip oldukları bir şey değil, aynı zamanda ulaşmaya çalıştıkları bir hedef anlamına gelmesi gerekmektedir. Bir toplumun inancı doğrultusunda yaşamını şekillendirdiği söylenebilir. Hatta bu yaşam şekline kültür de diyebiliriz. Kültürü oluşturan bazı unsurların, yaşanan dinin de unsurları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Din, kültürün ihtiyacı olan çerçeveyi hazırlar (Nalcıoğlu A.U. 2001: 15-16). İngiliz şair ve eleştirmen T.S. Eliot, din ile kültür arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya koyarken, onları birbirinden ayrı iki olay olarak kabul etmesine rağmen aralarında hayati bir ilişki olduğunu dile getiriyor. Eliot’a göre din, kültürü besleyen bir kaynaktır ve kültür, aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir (Eliot, 1981: 20).

II. Edebiyat Kültür İlişkisi

Edebiyat ile din arasındaki ilişki belki de geçmişe en gerilere dayanan; hem dinin hem de edebi metinlerin ortaya çıktığı ilk dönemlere uzanacak kadar eski bir ilişkidir. Bu ilişki modern dönemlerde de varlığını sürdürmüştür. Aradaki fark ise edebiyatın roman ve şiir gibi türlerinin dönemsel hükümleridir. Söz konusu ilişki önceki dönemlerde şiir sayesinde gelişmiş, modern çağda ise edebiyatın diğer bir türü olan roman aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Edebiyat ile kültürün ortak noktalarını sıralamak istesek ilk sıraya şüphesiz ki ‘insan’ı yerleştiririz. Çünkü merkezde insan vardır. Bunun yanı sıra kültürün bir unsuru olan dinde de merkezde olan insandır. Ahmet Sarı’ya göre; edebiyat insanın “estetik” beğenilerini yükseltir, din ise “etik” alanına müdahale eder (Sarı, 2014: 39). Anne Koch “Literatur und Religion als Medien einer Sozialethik und –kritik” adlı makalesinde edebiyat ile din arasındaki ilişkinin tarihsel yönünü açıklarken romantik dönemin dinler tarihinde dinle edebiyatı yan yana getiren önemli bir akım olduğunu vurgular. “Kunstreligion” (Sanat Dini) kavramının çıkış noktasının bu dönem olduğunu ve 19. yüzyıl başlarında din ile edebiyatın bağlantısını müjdeleyen kültürel yeni bir biçim olarak gün yüzüne çıktığını ifade eder ve bununla birlikte Hristiyan terminolojisinde Romantik

dönemin sanatsal projeleri, insan türünün seyrini ve felsefesini yeniden ürettiğini söyler (Koch, 2007: 4). Peter Eicher ise “Neues Handbuch Theologischer Grundbegriffe” (Teolojinin Temel Kavramları) adlı çalışmasında, din ile edebiyatın derinliğine incelendiğinde bu iki disiplinin iki kat birbiriyle bağlantılı disiplinler olduğunu tespit edebildiğimizi, ulusal özelliklerin anlatıldığı metinlerde bile dini unsurların yer aldığını, bu metinlerin çoğunun dinsel içeriğe sahip olduğunu görmezden gelemeyeceğimizi ifade eder. (Eicher, 2005: 7)

Edebiyatın din ile, felsefe ile, tarih ile ya da sinema ile ilişkisi olduğu açıktır. Bunların yanı sıra rüya ile ilişkisi olduğu konusunda yapılan yorumları ve tespitleri aktarmak istediğimizde Hebbel ile başlamanın yerinde olacağı düşüncesindeyiz. Hebbel’e göre rüyalar ve edebiyat ürünleri, kardeşirler. İkisi ya birbirinden ayrılırlar ya da sessiz bir şekilde birbirinin yerine geçerler (Sarı, 2014: 11). Barbara Frischmuth, edebiyatın her zaman rüyalarla ilgilendiğini, rüyalar anlattığını ve onu özümlediğini dile getirir (Frischmuth, 1991: 19). Ayrıca Frischmuth, kendisinin de yazarken rüyalarından faydalandığını, rüya ile sıkı bir bağ içerisinde olduğunu, hemen her kitabında bu şekilde addedebileceği sıkı bir rüyanın olduğunu söyler (Frischmuth, 1991: 24). Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi değerlendirirken Orhan Pamuk’un yaptığı yorum ise oldukça ilginçtir: “Romanlarımız ikinci hayatlarımızdır. Roman okurken de, tıpkı rüya görürken olduğu gibi karşılaştığımız şeylerin harikuladeliği bazan bizi öylesine çarpar ki, nerede olduğumuzu unuttur, tanım olduğumuz hayali olayların içinde, kişilerin arasında sanırız kendimiz. Öyle zamanlarda, romanlarda karşılaştığımız ve keyfini çıkardığımız hayali dünyanın gerçek dünyadan daha gerçek olduğunu hissederiz. Bu ikinci hayatların bize gerçeklikten daha gerçek gelmesi, sık sık romanları gerçeğin yerine koymamıza, en azından onları hakiki hayatla karıştırmamıza yol açar. Ama bu yanılısma, bu saflık, şikâyetçi olduğumuz bir şey de değildir (Pamuk, 2011: 7-8). Böylesi yorumların ışığında rüya ile edebiyatın birbirini etkilediğini söylemek yerinde olacaktır. Ahmet Sarı’ya göre de bu etkileşimin var olduğu konusunda şüpheye yer olmadığına dikkat çeker ve bu etkileşimde hangi tarafın ağır bastığı konusunu irdeleyen; “edebiyat mı rüya görüyor yani düşünüyor, yoksa rüya mı kaynağını edebiyattan alıyor?” şeklinde bir soru ortaya atar ve cevabını da okuyucunun vermesi gerektiğini ifade eder (Sarı, 2014: 35).

Çalışmamıza esas aldığımız iki kavramdan ilki olan edebiyat hakkında yeterince bilgi verdiğimiz kanaatindeyiz. İkinci kavramımız olan kültür hakkında da aydınlatıcı bilgiyi vermek ve ardından da etkileşimin boyutlarını ortaya koymak istiyoruz. Kültür, Latince “cultura” sözcüğünden gelmektedir ve basit anlamda toprağı sürmek ve nadas etmektir. İlk kez Voltaire “culture” sözcüğünü insan zekâsının gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır (Nalcioğlu, 2001: 10). İngiliz Toplumbilimci Eliot Taylor’a göre kültür, toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri yetenek ve alışkanlıkları kapsayan bir bütündür (Güvenç, 1985: 22). Kültür insanın yaşamda sosyal yönden miras olarak aldığı unsurları içerir. Bu bağlamda kültür, insan kavramıyla paralellik gösterir. Zira her insan topluluğu, değişik yapılarına rağmen kendine özgü kültüre sahiptir. Kültür, tarihsel bir ürün olmak üzere oluşmuş, gele-

neklerine bağlı bir toplum içinde onun medeni donanımı ve araçları ile karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkmış unsurların kaynaşması ile bir bütün haline gelmiştir (Nalcıoğlu, 2001: 11). Klaus Hansen ise kültürün tanımını yaparken “iletişimin, düşünmenin, hissetmenin ve davranışların standartlaşması” (Hansen, 2011: 32) şeklinde bir yorumla aslında kültürün tanıtıcı özelliklerini sıralar. Ortak norm ve adetlerin tümü anlamına gelen kültür, insanın, yaşayış ve düşünüş tarzında, günlük ilişkilerinde, sanatta, yazında, dinde, sevinç ve eğlencelerinde kendisini ifade etmesidir. Onun medeniyetle arasındaki farkı Alman antropolog Thrunwald şu şekilde dile getirir: “Kültür, tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçimlerinden ve teşkilattan mürekkep bir sistemdir. Medeniyet ise, birikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalara sahip olmayı ifade eder.” (Gümüş, 1975: 13) Ziya Gökalp’e göre ise medeniyet, farklı unsurların ortak malıdır. Ulusal kültürü ve medeniyeti birbirinden ayıran, ulusal kültürün özellikle duygulardan, medeniyetin ise bilgilerden oluşmasıdır (Gökalp, 1926: 7).

Bu tanımları çoğaltmak mümkündür fakat kültürün en önemli unsurlarından biri olan ‘dil’in edebiyatla olan ilişkisini düşünürsek Kültür-Edebiyat bağı göz ardı edemeyeceğimiz açıktır. Alman dilbilimciler Wilhelm von Humboldt ve Johann Gottfried Herder’in, dilin kültür olayları üzerindeki büyük bir etkisi ve gücü olduğu şeklinde bir bulguda birleştikleri görülmektedir. Ayrıca dilin, bir ulusun tinsel enerjisi olduğunu, diğer bir deyişle kültürün bir aynası olduğunu dile getirmektedir (Akarsu, 1984: 80). Dil, bir kültür değerinin yaratıcısı olduğu gibi çoğunun da taşıyıcısı durumundadır. Edebiyat-Kültür ilişkisini değerlendirirken ortak noktanın dil olduğu bir gerçektir. Nesilden nesile kültürel aktarımın sağlayıcısı da dildir. Edebi ürünlerin aktarımında da en önemli faktör yine dildir. Yazının kalıcı olma özelliği bir anlamda kültürün de kalıcı olmasını sağlamaktadır. Zira kültür, edebiyat sayesinde yazıda hayat bulur ve kalıcı olur. Edebiyat-Kültür-Dil üçgeninin ‘dil’ kısmına ilerleyen bölümlerde değineceğiz. Şimdi, çalışmamıza konu olan edebiyat ve kültür ilişkisi üzerinde ayrıntılı olarak durmaya çalışalım.

Özünde aynı özellikleri taşıyan ve aynı anlamları yüklenen bu iki kavram arasındaki bağı tek taraflı olarak yok saymak ya da diğer bir deyişle edebiyatı baz alıp kültürü ikinci sıraya atmak, yine bunun tam tersi olarak kültürü baz alıp edebiyatı ikinci sıraya atmak yaptığımız çalışmayı aksak bırakır. İkisi de birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek kadar iç içe geçmiştir. Kültür, en geniş etnografik manada, insanın toplum üyesi sıfatıyla benimsediği bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasa, adet ve geri kalan tüm beceri ve alışkanlıkların tamamı (Aytaç, 2005: 8) şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir deyişle insanın davranışları, yaşam şekli ve düşünceleri onun kültürü anlamına geldiğine göre edebiyat da işte bu kültürün yazıya dökülmüş ve orada hayat bulmuş biçimidir. Edebiyatın kültürden belki de tek farkı olayların kurmaca ile bezenmesidir. Yukarıda da vurguladığımız gibi edebiyat genel anlamıyla kültürün bir parçası olarak düşünülebilir fakat hemen ardından da söylenmesi gereken ikinci şey ise; kültürün, edebi eserin içerisine taşınan topluma özgü bir değer olduğudur. Bu yönüyle edebiyat kültürden sürekli yararlanmıştır.

Kültür edebiyata derinlik kazandırmış, edebiyat da kültüre canlılık katmıştır. Bunun yanı sıra kültür kendisini bir durumdan diğerine edebiyat yoluyla taşımıştır. Kısaca ifade

etmek gerekirse karşılıklı olarak birbirlerinin taşıyıcılığı görevini üstlenmişlerdir. Kültür tarihçilerinin ilk başvurdukları kaynak edebiyattır. Bunun en önemli nedeni; edebi metnin yazıldığı, ortaya çıktığı, yayınlandığı ya da olayların geçtiği dönemin panoramasını ortaya koymasındır, yani o çağın dil, kültür ve sanat anlayışını yansıtmasıdır. Edebi metin, dönemin fotoğrafını çeker, birçok açıdan dönemin görünümünü sergiler. Edebi türlerin en önemlilerinden olan roman, öykü ve şiirler aracılığıyla bir dönemin mimarisinden tutun da o dönemin insanların düşünsel eğilimlerine, yaşam tarzlarına, nesneyi algılayış biçimlerine kadar her türlü özelliği aktarılır. Bu noktada Türk edebiyatından bir örnek vermek gerekirse Tanzimat edebiyatının en önemli şair ve yazarlarından Namık Kemal'in eserlerinde o devrin sanat anlayışını, aile yapısını, gelenek ve göreneklerini işlediği yadsınamaz bir gerçektir.

Gürsel Aytaç'a göre edebiyat kavramı bir ulusun ya da bir dönemin ruhunu dilsel olarak yansıtan her türlü belge için kullanılmıştır ve bir ulusun her türlü düşünsel etkinliklerinin tümüdür. Bu anlamda edebiyatın tarihine de doğal olarak hayatı ve insanı konu edinen sanatlar ve bilimler girer (Aytaç, 2005: 8). Sadık Tural da edebiyatın; araştırmacı, yorumlayıcı, değerlendirici ve aydınlatıcı yönlerinin olduğunu ve bu doğrultuda bir faaliyet olarak nitelendirilebileceğini dile getirir (Tural, 2004: 13). Edebiyatın bu yönleri onun kültürle olan ilişkisine değişik bir boyut kazandırır. Edebiyat, kültürel bir metin veya kültürel bir doku olarak görülebilir. Bu da edebiyat bilimini kültür araştırmalarıyla bağlantı içine sokmak eğiliminin vardığı nokta olarak düşünülebilir. Claire Colebrook bu tartışmaya metnin kültürü ürettiğini iddia ederek katılır (Colebrook, 1967: 67). Çünkü edebiyat aslında toplumla karşılıklı etkileşim içerisine girer. O toplumu birçok yönüyle yansıtmaları bakımından edebi eserler ciddi tespitlerde bulunabilmektedir. Bu bağlamda edebiyat ve edebi metinlerin kültür tarihi alanındaki çalışmaların kaynağını oluşturduğunu hatta olmazsa olmaz denilebilecek boyuta geldiğini söyleyebiliriz.

Bir edebi eserin oluşmasında nelerin etkisinin olduğu konusunda edebiyat eleştirmenleri tarafından çok farklı iddialar ortaya atılmıştır. Bu eleştirmenlerin çoğunluğu, üretilen edebi eserde yazarın öznel yaşamının büyük payı olduğu görüşündedir. Eleştirmenlerin bir kısmı ise edebi eseri, yazarın gözlemleri sonucu düşüncelerinin ifade bulmuş şekli olarak nitelendirir. Her durumda kurmaca da olsa yaşanan bir noktadan hareketle yazar eserini kurgulamaya ve şekillendirmeye başlar. Bundan dolayıdır ki, bir milletin yarattığı edebiyatın o milletin kültür birikiminin yansımasıdır dersek yanılmış olmayız.

Edebiyatın toplumla ilişkisi ve dolayısıyla kültürle olan bağlantısı konusunda Charles Warner'ın yaptığı şu yorum oldukça önemlidir: "Edebiyat, belli bir düzeyde içerisinde yeşerdiği toplumdan yalıtılamaz, hatta ondan etkilenecek şekillenir. Her türlü halis, hakiki ve kalıcı edebiyat, onu vücuda getiren dönemin ürünü olmakla birlikte zamanın genel hissiyatına verilmiş bir cevaptır. Bir edebiyatı incelemenin en kazançlı ve en verimli yolunun onu vücuda getiren yahut onun vücuda geldiği halkı incelemekten geçer." (Emre, 2012: 111) Herbert Read, bu görüşe paralel sayılabilecek bir yorum yapar ve toplumun istekleri, yazarın arzuları ve toplumun kültürü gibi kavramların eserde bir potada eritilme-

sinin önemine vurgu yapar: “Sanat eseri toplumun yatay kültürü içerisinde doğar, gelişir ve bağımsız bir nesne olarak tedavüle girer. Bu, eserin içinden çıktığı toplumun genel kültürünün onu üreten özne olarak yazarın iç dünyasıyla sentezlenmesidir. Sanat eseri bir yönüyle yazarının arzularının taşıyıcısı, öteki yönüyle de içinde yaşadığı toplumun kolektif istekleridir. Eğer sanatçı toplumun kolektif isteklerine yanıt verebilirse yarattığı eser amacına ulaşarak toplumun nezdinde genel bir kabul görür.” (Emre, 2012: 111-112)

III. Sonuç

Sonuç olarak, edebiyatın kültür ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu ve ayrı değerlendirme yapmamızın neredeyse mümkün olmayacağını ifade etmeliyiz. Schlegel, edebiyatla kültürün bağımlı edebî eserlerdeki kişiler, çevre ve toplum üçgeninden yola çıkarak değerlendirmiş ve buna paralel olarak da 19. yüzyıl edebiyatında başlıca Avrupa uluslarının tipik, karakteristik ve kültürel özelliklerini de ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Schlegel, İtalyanları sanattan anlayanlar, Fransızları akıl ve hitabette öne çıkanlar, İngilizleri eleştirel muhakemede becerikli olanlar, İspanyolları güçlü milli duyguya sahip olanlar ve canlı şiirsellikte yetenekli olanlar, Almanları ise içsel hayatın gizli ilkelerine ulaşan bir ruha sahip olanlar şeklinde nitelendirir (Aytaç, 2005: 20). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kültür bir toplumun varlığının tezahürüdür, edebiyatın da toplumun kültürel özelliklerini büyük ölçüde öne çıkardığını varsayarsak bu tezahürün etkileşimle aynı anlama geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Her iki kavramın etkileşim içerisinde olmasında katkısı olan diğer bir konu ise; edebiyatın milli unsurlar içerisinde içe dönük bir durumda kalmasıdır. Goethe’ye göre edebiyatın yabancı edebiyatlardan soyutlanması ve bu şekilde yaşaması mümkün değildir. Karşılıklı etkileşimler edebiyat dünyası için elzemdir. Ona göre her edebiyat, eğer yabancı katkısıyla yeniden tazelenmezse, eninde sonunda kendi içerisinde tükenir (Aytaç, 2001: 13). Buradan yola çıkarak, edebiyatların etkileşimlerinin kültürel etkileşimlere yol açabileceğini, kültürel etkileşimlerin doğal sonucu olarak hoşgörü gibi özellikle günümüzde azami derecede ihtiyaç duyulan bir duygunun gelişmesine sebebiyet vereceğini, bunun yanı sıra farklı ulusların kültürel aktarım yoluyla yakınlaşmalarını sağlayabileceğini söylemek yerinde olacaktır. Bu yakınlaşma, dünyada çok arzulanan barışa ulaşılabilirliğin önünü açacaktır. 19. yüzyılda yaşamış ünlü Alman düşünür Wilhelm Dilthey, edebiyatın yukarıda izah etmeye çalıştığımız özelliklerini şu cümlelerle özetler: “Edebiyat hayatın temsili ve ifadesidir. Yaşantıyı dile getirir ve hayatın dış gerçekliğini işler. Yaşantılar da edebî eserin her parçasını besleyen kaynaklardır.”

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1984). Dil-Kültür Bağlantısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Aytaç, G. (2001). Edebiyat Yazıları 1995-2000, Multilingual, İstanbul.
Aytaç, G. (2005). Edebiyat ve Kültür, Hece Yayınları, Ankara.

- Bilgegil, K. (1980). Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Colebrook, C. (1967). New Literary Histories, Manchester.
- Dürrenmatt, F. (1995). Konularım, Çev.: Gürsel Aytaç, Gündoğan Yayınları.
- Eicher, P. (2005). Neues Handbuch Theologischer Grundbegriffe, Kösel Verlag, München.
- Eliot, T.S. (1981). Kültür Üzerine Düşünceler, Çeviren: Sevim Kantarcıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Emre, İ. (2012). Edebiyat Bilimi, Anı Yayınları, Ankara.
- Frischmuth, B. (1991). Traum der Literatur, Literatur des Traumes, Münchener Poetik-Vorlesungen, Residenz Verlag, Salzburg/Wien.
- Gökalp, Z. (1926). Türk Medeniyet Tarihi, 1.Kısım, Milli Matbaa, İstanbul.
- Gümüş, H. (1975). Andrea Malraux ve Kültür Problemi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:423, Erzurum.
- Güvenç, B. (1985). Kültür Konusu ve Sorunlarımız, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Hansen, K.P. (2011). Kultur und Kulturwissenschaft, Francke Verlag, 4.Auflage, Tübingen und Basel.
- Kaplan, M. (1996). Kültür ve Dil, Dergah yayınları, 9.Baskı, İstanbul.
- Koch, A. (2007). Literatur und Religion als Medien einer Sozialethik und –kritik (Ein religionswissenschaftlicher Vergleich der christlichen ‘Apokalypse’ mit Hennig Markells Krimi ‘Brandmauer’, ZRGG 59, ‘Koninlijke Brill, NV, Leiden.
- Nalcıoğlu, A.U. (2001). Adolf Muschg’un Im Sommer des Hasen Adlı Romanında Kültürlerarası Sorunlar ve Etkileşim, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Nişanyan, S. (1978). Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Adam Yayınları, 3.Basım, İstanbul.
- Pamuk, O. (2011). Saf ve Düşünceli Romancı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarı, A. (2014). Edebiyat Nefreti Edebiyat Yazıları, Çizgi Yayınları, Konya.
- Sarı, A. (2015). Kurmacanın O Kadim Unsurları, Çizgi Yayınları, Konya.
- Schweikle, G.I. (1990). Metzler Literatur Lexikon Begriffe und Definitionen, J.B. Metzlersche Buchhandlung, Stuttgart.
- Tural, S. (2004). Edebiyat Bilimine Katkılar I, Avrasya Yayınları, Ankara, 2004.
- Waldmann, G. (1977). Theorie und Didaktik der Trivialliteratur, Fink Verlag, München.
- Yavuz, K. (1974). Der Islam, in Werken Moderner Türkische Schriftsteller 1923-1950, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg